

B I U L E T Y N

PAŃSTWOWEGO INSTYTUTU KSIĄZKI

Ł Ó D Ź

1. VIII. 1 9 4 8

R. I _____ Nr 3

Maria Dembowska

PRZYSPOSOBIENIE CZYTELNICZE MŁODZIEŻY SZKOLNEJ

1. PIERWSZE PRÓBY

Potrzeba wprowadzenia do nauczania szkolnego wiadomości o książce podnoszona była od dawna, jak świadczy wysunięty przed dwudziestu laty — na II Polskim Kongresie Pedagogicznym w Wilnie 1929 r. — postulat Heleny Radlińskiej: „Nieczbędne jest nadanie książce i czytelnictwu należnej roli w rozkładzie zajęć szkolnych. Należy wprowadzić bez stwarzania osobnego „przedmiotu” nauczanie o książce i bibliotece”.¹

Postulat ten — choć w niewielkim jeszcze zakresie — uwzględniły już przedwojenne programy szkolne. I tak — program nauki w publicznych szkołach powszechnych zalecał nauczycielowi języka polskiego interesowanie się indywidualnym czytelnictwem poszczególnych uczniów, udzielanie im rad i wskazówek dotyczących wypożyczania książek i umiejętności korzystania z nich.²

¹ Cytuję za K. Wojciechowskim: Systematyczne rozpowszechnianie czytelnictwa. Warszawa 1938, na s. 19. Por. również: Tyrankiewiczowa H.: Nauczanie o książce w szkole powszechnej. — Praca Szkolna R. 12: 1933/34 s. 96—100.

² Krukowski K.: Przygotowanie młodzieży szkolnej do korzystania z bibliotek publicznych. — Bibliotekarz R. 10:1938 s. 53—57.

Program liceum ogólnokształcącego kładł również nacisk na kształcenie zamiłowania do czytelnictwa, przewidywał przy tym w ramach nauczania poszczególnych przedmiotów pewne tematy „księgoznawcze”. Np. programi nauki języka angielskiego w zespole zagadnień: „życie i kultura Anglii” umieścił m. i. tematy: „czytelnictwo” oraz „walka o wolność prasy i słowa”. Odpowiedni dział w programie języka niemieckiego zawierał temat: „prasa w Niemczech”. Jako jeden z celów nauczania historii wymieniono „zapoznanie ze sposobami korzystania ze źródeł i pomocy historycznych”, jeden z tematów historycznych dotyczył rozwoju druku. Nawet przy nauce rysunków uwzględniono zagadnienie piękna książki oraz zwrócono uwagę na potrzebę założenia „biblioteczki, zawierającej czasopisma poświęcone sztuce, wydawnictwa i odpowiednie książki”.¹ Program dwuletnich liceów administracyjnych w przedmiocie: Nauka o państwie, dział: „kultura Polski współczesnej” wymienił m. i. biblioteki, muzea, archiwa oraz ochronę zabytków. W związku z nauczaniem języków obcych zalecono tematy: „przemysł poligraficzny we Francji”, „przemysł papierniczy w Niemczech”.²

Na przygotowanie młodzieży do korzystania z bibliotek publicznych zwrócono szczególną uwagę w ostatnich latach przedwojennych, przede wszystkim w niektórych szkołach warszawskich. Należy tu przypomnieć akcję, którą podjęli w r. 1937 nauczyciele szkół powszechnych, prowadzonych przez Sekcję Oświaty Pozaszkolnej Zarządu Miejskiego. Dla uczniów kończących szkołę organizowano wycieczki do bibliotek publicznych, gdzie pod kierunkiem bibliotekarza i nauczyciela - polonisty zapoznawała się młodzież z organizacją biblioteki, jej zbiorami i urządzeniami oraz uczyła się samodzielnego z nich korzystania. Wycieczki poprzedzane były lekcjami przygotowawczymi, na których podawano uczniom najważniejsze wiadomości o książce i bibliotece (higiena książki, jej układ, metoda czytania i no-

¹ Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Wydział humanistyczny. (Projekt). Lwów 1937. (Wszystkie cytowane programy wydane są przez Ministerstwo Oświaty, do r. 1939 — przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego).

² Program nauki w dwuletnich liceach administracyjnych. Lwów 1937.

towania, regulamin biblioteki, katalogi alfabetyczny i działowy). Tę samą metodę bibliotecznego przygotowania młodzieży zastosowano również w niektórych warszawskich szkołach średnich, osiągając bardzo pomyślne rezultaty.¹

W związku z coraz silniej podkreślanymi zadaniami szkoły, jako pośredniczki między młodocianym czytelnikiem a biblioteką, wyłoniła się sprawa odpowiedniego przygotowania nauczycieli. W okresie opracowywania programu *Liceum pedagogicznego* wyszły z kół oświatowych głosy, uzasadniające potrzebę wprowadzenia do tego programu wiadomości z zakresu bibliotekarstwa i organizacji czytelnictwa. Dyskusję zagał artykuł Józefa Lassoty: „Bibliotekarstwo w programie nauczania liceum pedagogicznego”.² Autor stwierdzał nieprzygotowanie nauczycieli do wypełnienia nałożonych przez programy szkolne obowiązków — prowadzenia biblioteki szkolnej oraz kierowania czytelnictwem uczniów — i proponował zaradzić temu na przyszłość przez wprowadzenie do nowego programu — zagadnień bibliotekarskich, wyodrębnionych w osobny przedmiot (na II i III roku po jednej godzinie tygodniowo). „Osobna godzina nauki tego przedmiotu wskazywałaby uczniom na to, że bibliotekarstwo i organizacja czytelnictwa jest na tyle poważną i odrębną gałęzią wiedzy, iż może być osobnym przedmiotem nauczania w liceum”.³ Poza tym autor podkreśla konieczność uwzględnienia tych zagadnień przy nauce wszystkich przedmiotów, „a zwłaszcza historii i przedmiotów pedagogicznych, aby podkreślić ścisły związek... między pracą nauczyciela w szkole a czytelnictwem, między kulturą a książką i między życiem a słowem drukowanym”.⁴ Realizowanie nowego programu w liceach pedagogicznych wymagałoby z kolei odpowiedniego przygotowania kandydatów na nauczycieli w tych liceach. W tym

¹ Wojciechowski K.: Przystosowanie młodzieży szkolnej do korzystania z bibliotek. — *Bibliotekarz R. 9: 1937/8* s. 178—179. Tenże: Łączność szkoły z biblioteką publiczną. — *Tamże R. 10: 1938* s. 103—105. Tenże: Systematyczne rozpowszechnianie czytelnictwa. Warszawa 1938. Golian J.: Kształcenie czytelnika przez szkołę w oparciu o Bibliotekę Publiczną. — *Bibliotekarz R. 11: 1939* s. 44—46.

² *Praca Oświatowa R. 2: 1936* s. 82—88.

³ *J. w. s. 87—88.*

⁴ *J. w. na s. 88.*

celu — zdaniem autora — trzeba było by utworzyć nowe katedry w uniwersytetach lub przynajmniej wprowadzić specjalne wykłady i ćwiczenia seminaryjne „z zakresu bibliotekarstwa i organizacji czytelnictwa, bibliopsychologii i bibliosocjologii”.

Obok sprawy przygotowania bibliotecznego kandydatów na nauczycieli w liceach pedagogicznych poruszono również potrzebę systematycznego kształcenia w tym zakresie czynnych nauczycieli - bibliotekarzy na kursach i konferencjach oraz za pośrednictwem specjalnego czasopisma praktyczno - instrukcyjnego.¹ Doceniając ważność tego zagadnienia Koło Warszawskie Związku Bibliotekarzy Polskich w porozumieniu z Biblioteką Publiczną m. st. Warszawy przystąpiło w r. 1939 do organizowania konferencji nauczycieli szkół powszechnych z bibliotekarzy z zamiarem omówienia metod współpracy szkoły z bibliotekami powszechnymi. Inicjatywa ta zyskała poparcie Inspektoratu Szkolnego, który w specjalnym okólniku zalecił nauczycielom udział w tych konferencjach.²

Przytoczone powyżej przykłady dowodzą, że zagadnienie przygotowania bibliotecznego młodzieży zdobywało coraz większe uznanie i zrozumienie, nie pozwalają jednak na wyprowadzanie wniosku, że słuszny ten postulat był powszechnie realizowany. Stwierdzić raczej należy, że tylko bardzo niewielki odsetek młodzieży wynosił ze szkoły umiejętność samodzielnego korzystania z książki i orientowania się w bibliotece. Odnosi się to nie tylko do absolwentów szkół powszechnych, ale w znacznym stopniu również i do maturzystów, którzy potem w uniwersytecie stają niejednokrotnie bezradnie wobec katalogów bibliecznych, nie odróżniają „bibliografii” od „biografii”, a zamawiając książkę, podają zamiast sygnatury liczbę stron.

Nieprzygotowanie młodzieży studiującej do samodzielnej pracy z książką, od dawna zwracające uwagę bibliotekarzy, narzucało potrzebę zaradzenia temu ze strony samej biblioteki. W tym celu, już przed wojną, w niektórych bibliotekach uniwersyteckich (Warszawa, Wilno) z początkiem roku akademickiego organizowano dla nowowstępujących

¹ Krukowski K. j. w.

² Budzyk K.: O nowe wartości w nauczaniu języka polskiego bibliotekarz R. 11: 1939 s. 53—55.

studentów w pogadanki informacyjne o sposobie korzystania z czytelni i wypożyczalni, posługiwania się katalogami, bibliografiami itp. Zagadnienie bibliotecznego przeszkalania młodzieży szkół wyższych poruszono również na III Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Wilnie.¹

Celowość tej akcji podkreślona została jeszcze mocniej w okresie powojennym. Do szkół wyższych napłynęły bowiem rzesze młodzieży, która, kształcąc się w ciężkich warunkach okupacyjnych, miała utrudnione zdobycie metodycznego przygotowania do studiów wyższych. Młodzież ta bardziej niż kiedykolwiek potrzebuje wprowadzenia w metodę obcowania z książką i zaznajomienia z techniką korzystania z urządzeń bibliotecznych.² Dlatego należało by dążyć, aby pogadanki informacyjne, prowadzone dotychczas przez niektóre biblioteki, były urządzane w bibliotekach wszystkich wyższych uczelni lub — jeszcze lepiej — aby umiejętność korzystania z księgozbiorów i nauka o bibliografii stały się przedmiotem specjalnych międzywydziałowych wykładow, co jest osiągalne dzięki istnieniu katedry bibliotekoznawstwa w Uniwersytecie Łódzkim lub docentur czy wykładów zleconych z tej dziedziny w innych uniwersytetach.

2. PROGRAM SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Konieczność zapobieżenia na przyszłość nieuświadomieniu czytelniczemu i bibliotecznemu młodzieży podnoszą dzisiaj zgodnie zarówno nauczyciele jak i bibliotekarze. Realizacja tego zadania musi być podjęta przez szkołę, która już najmłodszym uczniom powinna wpajać zamiłowanie do książki i jej poszanowanie, zaznajamiać z życiem książki i jej historią, podkreślając doniosłość roli, jaką odgrywa słowo drukowane w życiu jednostki i społeczeństwa.

W toku dyskusyj i rozważań nad nowymi programami nauczania wysunięto bardzo stanowczo żądanie wprowadzenia do szkoły wiadomości o książce i bibliotece.³ Żądanie

¹ Pamiętnik Trzeciego Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Wilnie... Kraków 1932. — Przegl. Bibliot. R. 6 na s. 127.

² Korczewska A.: Tydzień studenta w bibliotece. — Bibliotekarz R. 13: 1946 s. 86—87. Taż: Niedoceniane zadania bibliotekarza naukowego. — Tamże R. 14: 1947 s. 114—115.

³ Budzyk K.: O nowe wartości w nauczaniu języka polskiego w szkole powszechnej. — Nowa Szkoła 1945 nr 3 s. 18—26.

to zostało spełnione i nauka o książce znalazła miejsce w programach szkół różnych stopni i typów. Najobszerniej uwzględnia to zagadnienie program szkoły podstawowej, która — zgodnie z założeniem — ma dawać przygotowanie mniej więcej w zakresie dawnego gimnazjum i w związku z tym ma mieć poziom nauczania znacznie wyższy niż dawniejsza szkoła powszechna.

Wydany ostatnio (w r. 1947) projekt programu 8-letniej szkoły podstawowej powtarza i jeszcze silniej podkreśla zagadnienia dotyczące książki, wprowadzone już przez wcześniejsze programy przejściowe.¹ Omówił je szczegółowo Kazimierz Budzyk w pracy „Utwór literacki oraz książka, gazeta i czasopismo na poziomie ośmioletniej szkoły podstawowej. Wskazówki do nowego programu”. (Warszawa 1946). Nauka o książce włączona jest głównie do programu języka polskiego,² którego nauczanie ma m. i. na celu „rozbudzenie zamiłowań do czytelnictwa i samokształcenia”, „przygotowanie przyszłego czytelnika do współżycia z książką” oraz „zapoznanie z rolą społeczną książek i piśmiennictwa”. W ciągu pierwszych pięciu lat nauczania „ogólne wiadomości o książce i piśmiennictwie” podawane są w różnych działach programu, od kl. VI zaś są wyodrębnione w osobny zakres „ogólnej wiedzy o książce i zasadach pracy umysłowej”. Już w pierwszym roku szkolnym zostaje książka „uroczyście wprowadzona w życie dziecka”, które zapoznaje się z jej wyglądem, dowiaduje się o jej wartości, uczy się ją szanować i umiejętnie jej używać. Stopniowo zakres wiadomości rozszerza się. Dziecko uczy się rozróżniać zasadnicze cechy książki: nazwisko i imię autora, tytuł, podtytuł, miejsce i rok wydania, ilość stron, spis rzeczy, przedmowę. W kl. IV zapoznaje się z historią książki i procesami jej powstawania, dowiaduje się o pracy ludzi, biorących udział w jej wytwarzaniu (autor, wydawca, drukarz, introligator, księgarz). Poznaje przy tym różnorodne formy publikacji: plakat, ulotka, gazetka, czasopismo, książka. Wiadomości teoretyczne z tego zakie-

¹ Plany godzin i programy przejściowe na rok szkolny 1946/47 dla szkół powszechnych. Warszawa 1946.

² Program nauki w 8-letniej szkole podstawowej. Projekt. Warszawa 1947. Język polski.

su pogłębiane być powinny przez ćwiczenia praktyczne na lekcjach robót ręcznych lub rysunków (np. wykonanie zeszytiku, oprawa broszurki), pokazy i wycieczki do papierni, drukarni, introligatorni, księgarni itp.

Jednocześnie z zapoznawaniem się z książką dziecko powinno zżywać się z nią w sensie uczuciowym, nabierając z miłowania do czytelnictwa. „Podręcznik nie może być jedyną książką czytaną przez dzieci” — mówi program. Już w najniższych klasach ma nauczyciel zwrócić uwagę na to, aby poza podręcznikiem dzieci czytały i przeglądały łatwe ilustrowane książeczki i pisemka i w ten sposób od najmłodszych lat uczyły się obcowania ze słowem drukowanym. Terenem tego zżywania się z książką jest przede wszystkim biblioteka szkolna. Uczniowie muszą zapoznać się z jej regulaminem, nauczyć się korzystać z katalogów, orientować się w ustawieniu książek. Ponadto — już na poziomie kl. V — powinny dzieci przyswoić sobie elementarne wiadomości z zakresu bibliotekarstwa, główne zasady alfabetycznego opisu katalogowego, sposoby porządkowania kartek w katalogu i technikę wypożyczania książek.

Zdobycie tych wiadomości zamyka pierwsze stadium przygotowawcze, które od kl. VI przechodzi na wyższy stopień „ogólnej wiedzy o książce”. W tym okresie młodzież zawiera znajomość z biblioteką pozaszkolną publiczną, gdzie rozszerza i uzupełnia zakres doświadczeń i wiadomości, zebranych dotychczas w bibliotece szkolnej. Jednocześnie uczniowie przyswajają sobie pewien zasób wiedzy teoretycznej o książce. Dowiadują się o książce dawnej rękopiśmiennej i drukowanej, zapoznają się bliżej z budową książki i jej szatą graficzną, która decyduje o pięknie książki, z różnymi formami wydawniczymi i piśmienniczymi, z rodzajami i rolą prasy, z budową czasopisma itd. Zdobywając wiadomości o książce, młodzież przyswaja sobie równocześnie główne zasady pracy umysłowej i samokształcenia, uczy się umiejętnego korzystania z książek, oceniania ich, robienia streszczeń i notatek, cytowania źródeł, zestawiania bibliografii na dany temat itp.

Główny zręb zagadnień księgoznawczych włączony jest, jak widzimy, w program nauczania języka polskiego, wią-

zając się ściśle z lekturą i stanowiąc przedmiot wypracowań pisemnych i ćwiczeń w mówieniu. Obok tego jednak różne tematy związane z książką uwzględniane są również na innych lekcjach, zgodnie z ogólnym założeniem programu, dążącego do ścisłej korelacji między poszczególnymi przedmiotami. I tak — w nauce biologii przy omawianiu zasad higieny zwraca się uwagę na utrzymywanie w czystości książek i zeszytów.¹ W obrębie historii omawiane są takie zagadnienia jak: pismo w Egipcie i w Babilonii, wynalazek alfabetu, książka w starożytności, biblioteka aleksandryjska, wynalazek papieru, książka i pismo w średniowieczu, wynalazek druku, oficyny księgarskie, pierwsze książki, pierwsze księgarnie, czasopisma w epoce stanisławowskiej.² Program rysunków i prac ręcznych wymienia m. i. takie ćwiczenia: rysunek książki i zbiórki książek, oprawa książek, gazetki ścienne, liternictwo (pismo tekstowe, wersalikowe, kursywa), ponadto przewiduje wycieczki do drukarni, fabryki papieru, introligatorni, biblioteki.³ Poza tym przy każdym przedmiocie podkreśla się konieczność korzystania z biblioteczek podręcznych, czytania literatury popularno-naukowej i czasopism, samodzielnego opracowywania tematów na podstawie różnych źródeł.

Zgodnie z wymaganiami programu — w ogólnym wyniku nauki w 8-letniej szkole podstawowej powinien uczeń zdobyć w zakresie przysposobienia księgoznawczego: „zdolność orientowania się w katalogach, poradnikach, encyklopediach i słownikach, w bibliotekach gminnych, muzeach, księgarniach i drukarniach” oraz „rozumienie takich pojęć jak np: książka, tom, rozdział, tytuł (nagłówek), podtytuł, odstępek, artykuł, słownik, odnośnik”.⁴

3. INNE TYPY SZKÓŁ

Wiadomości z zakresu wiedzy o książce i bibliotece, tak szeroko uwzględnione w programie szkoły podstawowej,

¹ Program nauki w 8-letniej szkole podstawowej. Projekt Warszawa 1947. Biologia.

² Toż. Historia.

³ Toż. Rysunki. — Prace ręczne.

⁴ Toż. Język polski, na s. 184.

a także w szkole powszechnej dla dorosłych,¹ znalazły również miejsce w programach szkół innych typów. „Program przejściowy nauczania języka polskiego w g i m n a z j a c h o g ó ł n o k s z t a ł c a c y c h na Ziemiach Odzyskanych na rok szkolny 1946/47”,² obowiązujący również na pozostałym obszarze Polski, przewiduje dział „ogólnej wiedzy o książce i zasadach pracy umysłowej” w zakresie pokrywającym się w ogólności z odpowiednim programem trzech wyższych klas szkoły podstawowej. W programie gimnazjów i liceów dla dorosłych³ „wiadomości o książce i zasadach pracy umysłowej”, związane z nauką języka polskiego, mają charakter bardziej pogłębiony pod względem teoretycznym. Wymienione są tam takie zagadnienia jak: krótkie wiadomości z papiernictwa, drukarstwa, introligatorstwa, układ treści w czasopismach, redakcja i administracja czasopisma, wynalazek druku i jego znaczenie dla rozwoju kultury, książka pięknie wydana, książka zażytkowa.

W g i m n a z j a c h a d m i n i s t r a c y j n y c h obowiązuje zapoznanie się — w ramach przedmiotu „Biurowość” (!) — z techniką bibliotekarską. Ustęp programu zatytułowany: „Biblioteka pism i książek” wymienia czynności następujące: źródła wpływów książek, wydawnictw urzędowych i czasopism do biblioteki oraz technika ich opracowywania; inwentaryzowanie książek, czasopism i innych druków; gromadzenie wycinków z pism; klasyfikowanie; katalogowanie i sporządzanie katalogów; znakowanie, oprawa, konserwacja i ustawianie książek oraz czasopism; rewidacja księgozbioru; technika wypożyczania i kontroli; obliczanie wyników pracy biblioteki.⁴ Uczniowie innych szkół

¹ Plan godzin i materiały programowe dla 3-letnich szkół powszechnych dla dorosłych o ustroju semestralnym oraz na kursach dla dorosłych w zakresie szkoły powszechnej w okresie przejściowym... Warszawa 1946. Uwzględnione są tutaj te same zagadnienia księgoznawcze, co w programie 8-letniej szkoły podstawowej.

² Dz. Urz. Min. Ośw. 1946 nr 11 poz. 341.

³ Plan godzin i materiały programowe dla gimnazjów i liceów dla dorosłych o ustroju semestralnym. Warszawa 1946.

⁴ Tymczasowy program nauki w trzyletnich gimnazjach administracyjnych. Warszawa 1947. (Maszynopis powielany).

zawodowych winni również zdobyć zasób wiadomości o książce, gazecie i czasopiśmie oraz bibliotece ze szczególnym zwróceniem uwagi na czasopiśmiennictwo zawodowe, odpowiednią literaturę popularno-naukową i bibliografię specjalną.¹

Osiągnięcie nakreślonego przez programy celu — przy-
sposobienia czytelniczego i bibliotecznego młodzieży — nie
byłoby możliwe, gdyby nie pomyślano jednocześnie o odpo-
wiednim przygotowaniu nauczycieli. Warto więc
sprawdzić, jak wyglądają pod tym względem programy
nauki w szkołach pedagogicznych. Stwierdzić trzeba, że po-
mysłano o tym dość wcześnie. Już okólnik Ministra Oświa-
ty z dn. 1.II.1945 w sprawie organizacji rocznych wstępnych
Kursów Pedagogicznych dla kandydatów na nauczycieli
szkół powszechnych² podaje m. i. następujące punkty pro-
gramu w zakresie „technologii pracy umysłowej i za-
sad samokształcenia”: psychologia procesu czytania
książek; higiena czytania i pracy samokształceniowej; umie-
jętność korzystania z poradników bibliograficz-
nych i sporządzania „bibliografii podręcznej”; sposób ko-
rzystania z czasopism naukowych; sposób czytania książek
naukowych; umiejętność streszczania, robienia wyciągów
i notowania własnych uwag; omówienie bibliografii poszcze-
gólnych przedmiotów pedagogicznych; bibliotekarstwo
w Polsce. Ogłoszony ostatnio „Program Wstępnych Kursów
Pedagogicznych dla kandydatów na nauczycieli szkół po-
wszechnych z cenzusem gimnazjalnym”³ wprowadza
w obrębie nauki języka polskiego „wiadomości o książce
według programu szkoły podstawowej”. „Program nauki
w liceum pedagogicznym”⁴ w punkcie „ogólna wiedza
o książce i zasadach pracy umysłowej” wymienia następu-

¹ Tymczasowe programy nauki: gimnazjum krawieckiego, krawiecko-bielizniarskiego i bielizniarskiego; 3-letniego gimnazjum handlowego; gimnazjum elektrycznego; — fryzjerskiego; — mechanicznego; — gospodarczego; liceum przemysłu gospodniego; szkoły dokształcającej ogólnozawodowej; publicznych szkół zawodowych dokształcających. Warszawa 1946. (Maszynopisy powielane).

² W aktach K. O. S. Łódź.

³ Dz. Urz. Min. Ośw. 1947 Nr 10 poz. 246.

⁴ Dz. Urz. Min. Ośw. 1947 nr 10 poz. 230.

jące zagadnienia: rodzaje książek: podręczniki, monografie, przyczynki, dzieła treści ogólnej (encyklopedie, bibliografie) oraz informatory (poradniki, księgi adresowe); korzystanie z katalogu księgarskiego i bibliografii; korzystanie z czasopism popularno-naukowych; prowadzenie notatek w zeszycie i na osobnych kartkach; samouctwo: rola książek i bibliotek, korzystanie z wykładów. Program obowiązujący w Państwowych Wyższych Szkołach Pedagogicznych oraz w Państwowych Instytutach Pedagogicznych¹ obejmuje m. i.: zagadnienia czytelnictwa dzieci i młodzieży i bibliotek szkolnych, polską i obcą literaturę dla dzieci i młodzieży z uwzględnieniem kryteriów i źródeł doboru, metodykę pracy z książką i czytelnikiem, technikę bibliotekarską, zwiedzanie publicznych bibliotek, zakładów graficznych i pokazów książek, praktykę w bibliotekach dla dzieci i młodzieży. Ponadto dla nauczycieli czynnych organizowane są specjalne kursy, na których przechodzą oni krótkie przeszkolenie bibliotekarskie.²

4. PODRĘCZNIKI

Zbadajmy teraz, jak wyglądają wiadomości o książce w nowych podręcznikach szkolnych i o ile dostosowały się one do wymagań programu. Wchodzą tu w grę głównie podręczniki języka polskiego i historii, gdyż z tymi przedmiotami związana jest najściślej wiedza o książce. Przeglądając te podręczniki, stwierdzamy, że—począwszy od kl. II szkoły podstawowej — „książka” staje się tematem opowiadań i wierszyków. Dzieci dowiadują się najpierw, dlaczego powinny szanować książkę i utrzymywać ją w porządku.³ Dalej następuje opowiadanie o szkolnej bibliotece,

¹ Zarządzenie Min. Oświaty... w sprawie statutu Państwowych Wyższych Szkół Pedagogicznych. — Dz. Urz. Min. Ośw. 1946 nr 2 poz. 47. Zarządzenie Min. Oświaty... w sprawie statutu Państw. Instytutów Pedagogicznych. — Tamże poz. 81.

² Najnowsze odgłosy tego zagadnienia znajdują się w wydawnictwie Spółdz. Wydawn. „Czytelnik”: Materiały i studia. T. 1. Badanie czytelnictwa. [Warszawa 1948], zwłaszcza w przemówieniach K. Wojciechowskiego, Fr. Bielaka i K. Wyki, który porusza sprawę nauki o książce w programie egzaminu magisterskiego z polonistyki, zob. s. 19, 24, 42.

³ Dobraniecki St., Kotarbiński M., Aleksandrak St.: Razem. Czytanki dla szkoły podstawowej na kl. II. Warszawa 1946 s. 181—183: opowiadanie p. t. „Bolkowe książki”.

potem o drukarni i księgarni (np. czytanki J. Broniewskiej: W fabryce drukowanego słowa. — W księgarni).¹ Tematem dalszych opowiadań jest historia książki, wynalazek druku, pierwsze księgarnie (np. obrazek z drukarni krakowskiej Hallera: Konarski K., Lat temu czterysta trochę...)² Opowiadanie p. t. „W klasztorze” (w podręczniku historii) mówi o średniowiecznych książkach rękopiśmiennych, o pracy mnichów nad ich przepisywaniem i ozdabianiem; inne wspominają o pierwszych książkach drukowanych, o drukarniach w Polsce, o „wspaniałej bibliotece” Zygmunta Augusta.³ Podręcznik historii starożytnej zawiera wiadomości o hieroglifach i piśmie klinowym, o wynalezieniu alfabetu przez Fenicjan, o bibliotece aleksandryjskiej i o książce starożytnej w formie zwoju papirusowego.⁴ Na podstawie zdobytych wiadomości dzieci opracowują **ć w i c z e n i a** na takie np. tematy: „ułoż opowiadanie o chłopcu, który idzie do księgarni po książki”, „na czym pisano w starożytności”, „nasza szkolna biblioteka”, „wypisz tytuły wszystkich czasopism, o jakich słyszałeś” itp.⁵ Nawet w podręczniku arytmetyki grupy zadań mają tytuły „księgoznawcze”: „Biblioteka szkolna” (obliczanie książek), „Stary dokument” (w którym należy odczytać zatarte litery i cyfry), „Roboty introli-gatorskie” (gdzie jest mowa o formatach arkuszy papieru

¹ Broniewska J.: W nowej szkole. Czytanka na kl. IV szkoły powsz. Warszawa 1947 s. 94—97, 105—108.

² Szyper H., Wojeński T.: Ku lepszej przyszłości. Czytanki polskie dla starszej młodzieży szkół powsz. Warszawa 1947 s. 196—198.

³ Dłuska M.: Z naszych dziejów. Podręcznik historii dla szkoły powsz. Warszawa 1947 s. 50—53, 126—128. Zajaczkowski St., Baranowski B., Krakowski St., Siuchniński M.: Podręcznik historii dla VII kl. szkoły podst. Warszawa 1947 s. 90—91, 209—211, 217, 218.

⁴ Serejski M., Golias M., Śreniowska K., Zwolski B.: Podręcznik historii dla VI kl. szkoły podstawowej. Warszawa 1947 s. 19—22, 27, 53, 157—158.

⁵ Rytłowa J.: Nauka pisania. Ćwiczenia ortograficzne, gramatyczne i przygotowanie do wypracowań dla IV kl. szk. podst. Warszawa 1947 s. 21, 62—64. Toż, dla V kl. s. 19—20, 28. Wieczorkiewicz B.: Ćwiczenia ortograficzne dla IV kl. szk. podst. Warszawa 1947 na s. 36. Toż, dla VI kl. na s. 4.

i książek), „Ruch książek w czytelní”, „Kartoteka sprzedaży książki u wydawcy” itd.¹

Poza podręcznikami w wykazie lektury dodatkowej cytowane są pozycje z zakresu wiedzy o książce i techniki pracy umysłowej. Są to: Bystróń J. St., Człowiek i książka; Muszkowski J., Życie książki; Radlińska H., Książka wśród ludzi; Zdzitowiecka-Jasieńska H., Biblioteki dawniej i dzisiaj; Gutsche J., Narodziny gazety; Rudniański S., Technologia pracy umysłowej; Weitsch E., Technika pracy umysłowej; Skarżyńska J., Praca z książką naukową, tablicą statystyczną, wykresem; Radlińska H., Gutry M., Groszlikowa B., Czytelnictwo dzieci i młodzieży. Ponadto — odpowiednie artykuły z encyklopedii „Świat i życie” (Bibliofilstwo, Bibliografia, Biblioteka, Czytelnictwo, Czytelnie, Drukarstwo, Książki, Papier) oraz prace K. Wojciechowskiego na temat przygotowania bibliotecznego młodzieży (cytowane wyżej).²

5. UWAGI

Przeprowadzona tutaj analiza programów i podręczników szkolnych wykazuje, że tak ważne, a zaniebdywane dawniej, zagadnienie przysposobienia czytelniczego młodzieży (w zakresie wiedzy o książce i o bibliotece) zostało dziś w pełni uznane i docenione. Stwierdzając to z zadowoleniem, można wypowiedzieć kilka myśli na temat zakresu programów i zawartości podręczników. Należy podkreślić z uznaniem dążenie do korelacji nauczania w obrębie różnych przedmiotów; postulat ten powinien być przeprowadzany jak najszerzej. Wiadomości o książce — jak wykazano — zostały umieszczone głównie w obrębie programu języka polskiego, niemniej jednak i inne przedmioty uwzględniają różne tematy księgoznawcze. Trzeba stwierdzić, że przewidziany przez nowe programy szkolne zakres przysposobienia czytelniczego jest dość obszerny. Uwzględnione zostały najważniejsze zagadnienia, a więc:

¹ Rusiecki A. M., Zarzecki A., Chwiałkowski Z., Schayer W.: Arytmetyka dla I kl. szk. podst. Warszawa 1947 na s. 103. Toż, dla II kl. na s. 15. — ... dla III kl. s. 37, 82, 86. — ... dla IV kl. s. 27, 64. — ... dla V kl. s. 11, 36. Podręczniki szkolne omówione są tylko przykładowo.

² Program nauki w 8-letniej szk. podst. Język polski s. 89, 100, 113, 155.

budowa książki, jej historia i procesy związane z wytwarzaniem książki; typy wydawnictw i główne rodzaje druków; zasady techniki bibliotekarskiej, korzystanie z bibliografii i sporządzanie wykazów bibliograficznych, wreszcie technika pracy umysłowej. Można by jednak wprowadzić jeszcze pewne uzupełnienia. Należało by podać podstawowe wiadomości z zakresu historii bibliotek, przynajmniej — polskich. Tak więc przy nauce historii — wspomnienie o najstarszych bibliotekach polskich, o bibliotekach klasztornych, o Bibliotece Jagiellońskiej, o Bibliotece Załuskich. Przy omawianiu roli Komisji Edukacji Narodowej podkreślić jej działalność na polu bibliotekarstwa. W nauce o Polsce współczesnej w związku z zagadnieniem upowszechnienia kultury warto by wymienić dekret o bibliotekach z r. 1946, poinformować o roli bibliotek naukowych i powszechnych jako warsztatów pracy naukowej i instytucyj krzewiących czytelnictwo.

Z drugiej strony należało by unikać zbyt szczególnego traktowania niektórych zagadnień. A więc np. młodzież w szkole podstawowej powinna zapoznać się z techniką bibliotekarską od strony potrzeb czytelnika (umiejętność korzystania z urządzeń bibliotecznych), a tylko wybrani uczniowie, wykazujący specjalne zainteresowania, mogliby uczyć się czynności bibliotekarskich, praktykując w bibliotece szkolnej. W szkołach pedagogicznych natomiast praktyka taka jest wskazana dla wszystkich uczniów, oni bowiem w przyszłości będą musieli spełniać również obowiązki bibliotekarzy szkolnych. Ale znaczne zastrzeżenia budzi wtłoczenie całego właściwie kursu bibliotekarstwa do przedmiotu „biurowość” w gimnazjach administracyjnych.

Odpowiednie uzupełnienia można by również wprowadzić do podręczników szkolnych, które dotychczas raczej nie wykazują dużego zróżnicowania tematów. Dobrze było by np. w osobnym opowiadaniu „Jak powstaje książka” zapoznać dzieci z procesami wytwarzania książki, z pracą autora, wydawcy, drukarza, introligatora, księgarza. Inne znów opowiadanie mówiłoby o pracy bibliotekarza, o czynnościach, jakie muszą być wykonane w bibliotece, zanim książka dojdzie do rąk czytelnika, jeszcze inne — o najważniejszych bibliotekach polskich.

Przy tym należy zwrócić uwagę, jak bardzo ważna jest

dbałość o porządne wydawanie podręczników. Podręcznik jest najczęściej pierwszą książką, jaką dziecko bierze w życiu do ręki, przezeń zapoznaje się z książką w ogóle i pierwsze wrażenie odniesione w tym okresie może zadecydować o późniejszym stosunku do książki dojrzałego człowieka. Podręcznik powinien być wydany estetycznie, na możliwie dobrym papierze, powinien być wydrukowany wyraźną czcionką i odznaczać się jasnym układem wewnętrznym. Oczywiście nie wszystkie te warunki mogą być już dzisiaj spełnione, w każdym jednak razie należy stanowczo unikać takich uchybień, jak np. brak w spisie treści stron przy poszczególnych utworach, co zachodzi w jednym z nowowydanych podręczników (i to zarówno w pierwszym, jak i w drugim wydaniu). W jaki sposób przeprowadzić z takim podręcznikiem zalecone przez program ćwiczenie, polegające na wyszukiwaniu czytanki według spisu treści?

Należy również zgłosić postulat w sprawie wydania w możliwie krótkim czasie cyklu popularno-naukowych publikacji z zakresu wiedzy o książce, które by mogły służyć zarówno jako lektura uzupełniająca dla młodzieży, jak i pomoc dla nauczyciela. Dotychczasowy brak tego rodzaju wydawnictw odczuwa się bardzo dotkliwie.

Uwagi powyższe dotyczą programu szkoły podstawowej. Program nowego „liceum ogólnokształcącego”, będący w toku opracowania pod postacią klas 8—11 szkoły jednolitej, zaleci zapewne pogłębienie wiedzy o książce, zdobytej przez młodzież w szkole podstawowej. Należało by przede wszystkim położyć nacisk na praktyczne zapoznanie uczniów z najważniejszymi polskimi bibliografiami ogólnymi (Przewodnik Literacki i Naukowy, Przewodnik Bibliograficzny we wszystkich seriach, Bibliografia polska Estreichera) i specjalnymi (Korbut, Finkel), podać wiadomości o głównych systemach katalogów rzeczowych (np. w związku z klasyfikacją nauk w propedeutyce filozofii), zwrócić uwagę na najważniejsze w kraju biblioteki. Podkreślenia będzie wymagać również umiejętność celowego użytkowania książek i czasopism.

Takie przysposobienie czytelnicze da absolwentowi szkoły orientację w świecie książek, umiejętność samodzielnego korzystania z księgozbiorów i piśmiennictwa oraz utrwali

w nim zrozumienie wartości jednostki i społeczeństwa. Jest to ważne ogniwo ogólniejszej akcji — upowszechniania książki.

Publikując niniejszy referat o programach przysposobienia czytelniczego młodzieży szkolnej, Państwowy Instytut Książki zwraca się do Kół Nauczycielskich z prośbą o nadsyłanie spostrzeżeń i uwag w sprawie sposobów praktycznej realizacji programów, osiągniętych w tym względzie wyników oraz wyłaniających się jeszcze trudności, które można będzie pokonać wspólnym wysiłkiem świata nauczycielskiego i bibliotekarskiego.

BIBLIOTEKA
UNIWERSYTECKA
GDAŃSK

NB.4/2

Ostatnio ogłoszone Komunikaty PIK: 11. Dokumentacja zakładów wydawniczych w Muzeum Książki. 12. Dokumentacja osobowa bibliotekarzy i archiwistów. Współpraca autorska.

Ukazała się:

Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce, 1947 nr 2/3: kwiecień—wrzesień s. 25—60.

Adres wydawnictwa: Państwowy Instytut Książki. Łódź, ul. Narutowicza 59a

Zakłady Drukarsko-Introligatorskie Sp. Wyd. „Książka” Łódź, ul. Narutowicza 54. D-027794

Nakład 3.000 egz. Papier dzielowy zeberkowy kl. V, 61×86, 80 gr.

Cena 15 zł.